

YEREL MİMARLIK ÖRNEĞİ OLARAK SAFRANBOLU KÖY ÇEŞMELERİ*

VILLAGE FOUNTAINS IN SAFRANBOLU AS AN EXAMPLE OF LOCAL ARCHITECTURE*

Lütfiye GÖKTAŞ KAYA**

Elif ÖZDEMİR***

Öz

Suyun insanlar için fiziksel bir ihtiyaç olmasının yanı sıra beden temizliği ve ibadet gereği kullanılması tarih boyunca gerek su yapılarını gerekse su ile ilgili diğer bileşenleri önemli kılmıştır. Bu çalışmada Karabük ili Safranbolu ilçesine bağlı 64 köyde su mimarisine yönelik yapılan araştırmalar sonucunda belirlenen çeşmelerden 12 tanesi ele alınarak, yapılar mimari ve süsleme programları açısından değerlendirilmiştir. 9 tanesinde kitabe bulunan çeşmelerin tamamı 18-20. yüzyıllar arasına tarihlenir. Depolu ve deposuz olan çeşmeler cephe düzenlerine göre farklılık gösterir. İçlerinde taş süsleme açısından nitelikli örnekler vardır. Aktif olarak kullanılanların sayısı azınlıktadır. Araştırmalarımız sırasında Safranbolu merkezde sayısı 110'u bulan çeşme yapısı varken ilçenin tüm köylerinde bulunan çeşme sayısının merkezdekinin ¼'ü kadar olduğu belirlenmiştir. Köy çeşmeleri korunmuşluk açısından büyük oranda talihsizdir. Tescil çalışmalarının tarafımızca başlatıldığı çeşmelerden bazılarının uzun zaman alan bu süreçte yenilenmesi araştırmamızın sonuçları açısından üzücü olmakla birlikte önceki durumlarının belgelenmiş olması, bir kısmının koruma altına alınması ve farkındalık yaratma çabalarımıza olumlu dönüşler olması araştırmamızın çıktıları açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Su mimarisi, çeşme, Safranbolu, yerel mimari, Osmanlı dönemi çeşmeleri*

* Prof. Dr. Lütfiye Göktaş Kaya tarafından 2011 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı adına yürütülen “Karabük İli ve İlçeleri Yüze Araştırması Projesi” sonuçlarından üretilen bu çalışma, “Safranbolu Köy Çeşmeleri” başlığı ile 24-26 Ekim 2018 tarihinde 22. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Çizimler konusundaki yönlendirmeleri için Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mutlu’ya teşekkür ederiz.

* This study has been produced from the results of the “Karabük Province and Districts Survey Project” which has been conducted by Professor Dr. Lütfiye Göktaş Kaya since 2011 on behalf of the Ministry of Culture and Tourism of Turkey. It was presented as an oral presentation at the “22nd International Symposium on Medieval and Turkish Periodexcavations and Research in Art History” (in 26 October 2018) under the title of “Safranbolu Village Fountains” but it hasn’t been published as full text. For his guidance on the drawings thanks to Dr. Lecturer Mehmet Mutlu.

** Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Karabük.
ORCID ID: 0000-0002-4979-9330 ♦ E-mail: lgoktaskaya@karabuk.edu.tr

*** Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Karabük.
ORCID ID: 0000-0002-1126-4875 ♦ E-mail: elif.ozdemir@karabuk.edu.tr

Abstract

In addition to being a physical need for people, the use of water for body cleansing and architecture in 64 villages of Safranbolu district of Karabük province, structures were evaluated in terms of architectural and ornamentation programs. All of the fountains, 9 of them have inscriptions, are dated between 18th and 20th centuries. Fountains with and without storage differ according to the facade layouts. In them, there are qualified examples of stone ornamentations. The number of those actively used is in the minority. During our research while there are 110 fountains in the center of Safranbolu, it was identified that the number of fountains in all the villages of the district was about ¼ of the center. The village fountains are largely unfortunate in terms of being preserved. Although it is regrettable that the results of the our research, some of the fountains whose registration works were initiated by us, were renewed during this long time period, it is very important for outcomes of our research that their previous situations were documented, the protection of some of them and the positive returns to our awareness- raising efforts.

Keywords: *Water architecture, fountain, Safranbolu, local architecture, fountains of Ottoman period*

GİRİŞ

Anadolu'ya geldikten sonra çeşitli bölgelere yerleşen Türkler, o bölgede daha önce yaşamış topluluklardan kalan çeşmeleri kullanmaya devam etmiştir. Ancak mevcut çeşmeler zaman ilerledikçe su ihtiyacına karşılık veremez hale gelince ya çeşmelerin boyutları büyütülmüş ya da yeni çeşmeler yapılmıştır.¹ Anadolu Türk mimarisinden günümüze gelebilen en erken tarihli çeşme Mardin Artukluları dönemine aittir. Çeşme Necmeddin İlğazi tarafından 1109-1122 yılları arasında yaptırılan bir külliye içindedir.²

Selçuklu Dönemi'nde çeşmeler sade bir mimari anlayış ile ele alınmışlardır. Günümüze gelebilen Selçuklu çeşmeleri medrese, han, tekke ve cami yapılarının giriş cephelerine, ana giriş kapısının yanındaki eyvana, yapıların önünden geçen yola ya da meydana açılan cephelere yapılmıştır. Bir yapıya bitişik olarak yapılan Selçuklu bağımlı çeşmelerinin dışında bağımsız olarak yapılmış çeşmeler de bulunmaktadır.³

1 Önge, 1997, 11.

2 Eyice, 1993, 278. Ara Altun tarafından ilki 1971 yılında basılan "Mardin'de Türk Devri Mimarisi" adlı yayında, 12. yüzyıla tarihlendirilen Mardin'deki en erken tarihli Artuklu yapılarından olduğu ifade edilen Eminateddin Külliyesi'nin cami, medrese, akıl hastanesi, hamam, çeşme, minare kalıntısı ve işlevi belirlenememiş çeşitli yapılardan oluştuğundan söz edilmektedir. Yapım tarihi göz önüne alındığında Anadolu'daki en erken tarihli çeşmenin bu külliye içinde yer alan çeşme olma olasılığı bulunmaktadır. (Altun, 2011, 69.) Aslanapa, 1991, 70-71'de yapının Anadolu'da yapılmış ilk külliye olduğuna vurgu yapmıştır.

3 Niğde Alâeddin Camii'nin doğu kapısının karşısında yer alan Niğde Ulu Camii Çeşmesi (1277) (Önge, 1997, 50), Afyon Çay ilçesinde Taş Medrese Çeşmesi (1278) (Önge, 1997, 51), aynı ilin Bolvadin ilçesindeki Alaca Çeşme (1278) (Önge, 1997, 52) bağımsız çeşmelere örnek oluşturur.

Yapılan araştırmalar bu dönem çeşmelerinin çalışma sistemlerine göre depolu olduğunu göstermektedir. 13. yüzyılda yaşanan Moğol akınları sonrası İlhanlılar'ın hâkim oldukları bölgelerde çeşme boyutlarının büyüdüğü görülmektedir.⁴ Bu süreçte sade mimari anlayışın dışına çıkan aksine zengin süsleme programına sahip olan çeşmeler de inşa edilmiştir. Sivas Gök Medrese'nin (1271-1272) cephesinde bulunan çeşme bu grubu örnekleyen çeşmelerdendir.⁵ Bunların yanı sıra "fiskiye" olarak adlandırılan çeşmeler Selçuklular döneminin su mimarisine kazandırdığı bir grup olarak sonraki dönemlerde de yapılmaya devam etmiştir.⁶

Osmanlı Dönemi'nde devletin büyümesi ile doğru orantılı olarak başkent Bursa'dan Edirne'ye oradan da İstanbul'a geçmesine kadar olan süreçte çeşme mimarisinde büyük gelişmeler kaydedilir. İstanbul'un fethinden sonra ilk yapılan ve 15. yüzyıl boyunca yapımına devam edilen çeşmelerde Selçuklu izleri ile karşılaşılır.⁷ Bu dönemde başkentte Selçuklu geleneğine bağlanan, genellikle küfeki taşından yapılmış, sade bir mimariye sahip, bir yapıya bitişik inşa edilen bağımlı ve tek cepheli çeşmeler yapılmıştır. Çeşmelerin cephesinde Selçukludan gelen sivri kemerli niş uygulamasının devam ettiği görülür.⁸ Selçuklu çeşmelerinde olduğu gibi genellikle depolu yapılmaya devam edilen çeşmeler çok cepheli çeşmeler için basamak oluşturmıştır.⁹

15. yüzyıldan sonra 16. yüzyılın ilk yarısında sade mimariye sahip çeşmeler İstanbul'da ve Anadolu'da yapılmaya devam eder.¹⁰ Yüzyılın ikinci yarısında mimaride ve süsleme programlarında değişiklikler ortaya çıkmaya başlar. Kitabe kemer altına yerleştirilir, kemer ve saçak arasındaki mesafe azalır. Çeşmelere dinlenme sekileri ve

4 Erzurum'da bulunan Hâtuniye Medresesi (Çifte Minareli Medrese)'nin giriş cephesinde, taçkapının doğusunda bulunan çeşme büyük boyutu ile bu durumu örneklerdir. Y. Önge (1997, 12) çeşmenin büyük boyutlarda yapılmış olmasına karşın sade bir cepheye sahip olmasını bağlı bulunduğu medresenin tamamlanamamış olması ile ilişkilendirir.

5 Aytöre, 1962, 48; Eyice, 1993, 279; Önge, 1997, 11; Denктаş, 2002, 876; Özkan, 2018: 346.

6 Bunlar; fiskiyeli teknenin zemine oturtulduğu ya da gömüldüğü ve fiskiyeli teknenin zeminden yükseltildiği çeşmeler olmak üzere iki şekilde yapılmışlardır. Bu tip çeşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Önge, 1991, 99-116.

7 Aynur & Karateke'nin (1995, 51) Ayverdi, 1953, 63-68'den aktardığına göre: İstanbul'da yapılan ilk çeşmeler Rumelihisarı ile birlikte yapılan 1452 tarihli çeşmelerdir. İstanbul fethedildikten sonra yapılan kitabeli ilk çeşme ise Haseki'de Davud Paşa Camii (1495) çeşmesidir (Kara Pilehvarian, 2002, 248).

8 Kara Pilehvarian vd., 2000, 31; Kara Pilehvarian, 2002, 248.

9 Bu tip çeşmelere örnek olarak Isparta Yıllık Çeşmesi (Önge, 1997, 58) ile İstanbul Davud Paşa Çeşmesi (Kara Pilehvarian vd., 2000, 32) verilebilir.

10 Bu tip mimari anlayış ile yapılan çeşmelerin başkentte bulunan örnekleri İstanbul'da, Fatih'te Aşık Paşa Camii yakınında Şahruh Çeşmesi ve Aşıkpaşazâde Çeşmesi (Eyice, 1993, 283) iken Anadolu örnekleri Karaman'da Kilci Çeşmesi (Denктаş, 2000a, 26), Hacı Beyler Çeşmesi (Önge, 1997, 63), Kayseri'deki Oduncu (Çakaloz) Çeşmeleridir (Denктаş, 2000b, 47).

taslık nişi yapılmaya başlanır.¹¹ Çeşme kemer kilit taşına ve kemer köşeliklerine rozet ve gülçelerin; başkent yapılarının ayna taşlarına servi, lale, karanfil, palmet gibi motiflerin işlenmesi süsleme programındaki değişikliklerdendir. Edirnekapı Yakup Kethüdâ Çeşmesi, Eğrikapı Yatağan Çeşmesi bu motiflerin görüldüğü çeşmelerdendir.¹² Yine başkentte saray, köşk, kasr gibi sivil mimari örneklerinin pencere söveleri ya da duvar nişleri içine yerleştirilmiş süsleme amaçlı çeşmeler yapılmıştır. Topkapı Sarayı Sünnet Köşkü'nde bulunan çeşme bu tipe örnek oluşturur.¹³ Namazgahlı çeşmeler, meydan ve iskelebaşı çeşmeleri¹⁴ ve bu dönemde ortaya çıkan "suluk" adı verilen çeşmeler¹⁵ dönemin İstanbul'unda karşılaşılan farklı mimariye sahip çeşmelerdendir.

Çeşme mimarisi açısından 17. yüzyıl, 16. yüzyılın devamı olarak kabul edilebilecek bir dönemdir. Dinlenme sekilerinin bitiş seviyesinden başlayıp saçağa kadar devam eden silmeler ile çerçevelenen çeşmelerde cepheler vurgulanmış ve yapılar anıtsal özellik kazanmaya başlamıştır. Selçukludan gelen sivri kemerli çeşmelerin yapımı devam etmiş, kemer yüksekliği azaltılmış, saçak silmesi ile kemer arasındaki mesafe artmış, bu durum çeşmelerin daha büyük boyutlarda yapılmasına olanak sağlamış, bağımsız ve büyük boyutlu çeşmeler yapılmıştır. Eyüp'te bulunan Beyzâde Mehmed Efendi Çeşmesi 17. yüzyılın boyutları büyüyen çeşmelerine örnek oluşturur.¹⁶

Önceki dönemlerde ayna taşı etrafında yer alan süslemeler 17. yüzyılda ayna taşı etrafı dışında kemer içlerine ve kitabe yanlarına da yerleştirilmiştir. Kitabe, silmeler ile çevrilerle ayrı bir bölüm haline gelmiştir. Sivri kemer farklı renklerdeki taşlarla örülerek cephede hareketlilik sağlanmış, bu hareketliliği artırmak için bazı çeşmelerde kum saati motifi kullanılmıştır.¹⁷

17. yüzyılda klasik mimari anlayış şemasına uygun olarak İstanbul'da yapılan çeşmelerin taşradaki yansıması daha sade biçimde olmuştur. Malatya-Hekimhan yolu üzerinde bulunan Dutluk Pınarı Çeşmesi sivri kemerli, kitabeli, ayna taşlı, oturma sekileri bulunan İstanbul klasik çeşme şemasının Anadolu'daki uygulamalarından biridir.¹⁸ Bu yüzyılda İzmir gibi daha büyük şehirlerde ise yoğun süsleme programına sahip çeşmeler yapılmıştır.¹⁹

11 Aytöre, 1962: 61; Önge, 1997.

12 Kara Pilehvarian, 2002, 248.

13 Denктаş, 2002, 876.

14 Denктаş, 2002, 876.

15 Önge, 1981, 115-116.

16 Aytöre, 1962, 61.

17 Kara Pilehvarian vd., 2000, 50; Kara Pilehvarian, 2002, 249.

18 Özkul Fındık, 2006, 104.

19 Kemeraltı'nda bulunan Kızlarağası Hanı'nın Çeşmesi ve Kemeraltı Camii'nin Çeşmesi gibi yoğun süsleme programına sahip çeşmeler yapılmıştır (Kuyulu, 2002, 1194; Acar, 2013, 2, 5).

18. yüzyılda yapılan İstanbul çeşmeleri daha çok bağımsız, meydan çeşmesi olarak ele alınmıştır. Kesme taş ile yapıp mermer kaplanan çeşmelerde sivri kemerin derinliği azalmış, yuvarlak kemer, kaş kemer, dilimli kemer kullanılır olmuştur. Çeşmenin su ile olan ilgisi azalmış yapının mimarisi ve süslemeleri dikkat çekmeye başlamıştır.²⁰ 17. yüzyılda olduğu gibi başkent İstanbul ve taşra yapıları arasındaki mimari ve süsleme farklılıkları bu dönemde kendini daha çok göstermiştir. İstanbul yapıları yoğun süsleme programlarına sahipken Anadolu çeşmeleri sadeliğini korumaya devam etmiştir. İstanbul yapılarında kemerlerde istiridye nişleri kullanıldığı görülmüş²¹ bunlar üç boyutlu etkisi yaratan ince çizgilerle ve kıvrımlı olarak yapılmaya başlanmıştır. Oval çerçeveler içinde hem okuma yazma bilmeyen halk hem de bilenler için çeşmeyi yaptıranla ilgili bir işaret olan tuğralar kullanılmıştır.²² Küp gövdeli çeşmeler yerine çokgen gövdeye sahip çeşmeler yapılması,²³ sahil çeşmeleri ve sütun çeşmeler olarak farklı türde çeşmeler ortaya çıkması yine bu dönemin özelliklerindedir.²⁴

Lale Dönemi'nde mermerden yapılan çeşmelerin sayısında artış meydana gelmiştir. Çeşmenin malzemesi mermer olunca süslemesi daha ince işçilikle yapılmış, bu işçiliğin ve malzemenin yapım maliyetleri yüksek olmasına karşın mermerden vazgeçilmemiştir.²⁵

Lale Dönemi sonrası Barok ve Rokoko akımlarının etkisi ile birlikte daha önce düz olan saçaklar dalgalı hatlı yapılmış,²⁶ III. Ahmed ve I. Mahmud dönemleri İstanbul'da sokak çeşmelerinin yapımının arttığı dönem olmuştur.²⁷

19. yüzyıla gelindiğinde önceki yüzyıllarda olduğu gibi yalnızca su ihtiyacını gidermek için çeşme yapılmamıştır. Öncelikle çeşme mimarisinde Avrupa etkili biçimler yaratılmaya çalışılmıştır. Dönemin İstanbul çeşmelerinde 18. yüzyılda kullanılan S ve C kıvrımlı kemerlerin yanında kemersiz ayna taşları kullanılmış; değişen üslupların etkisiyle klasik dönemde kullanılan sütunlardan farklı olarak korint, iyon ya da dor düzeninde sütunlar cepheleri sınırlandırmıştır. "II. Mahmud güneşi" olarak adlandırılan ışınsal tepelikler çeşmelere hareketlilik katmıştır. İlk olarak 18. yüzyılda karşılaşılan oval çerçeveler içinde tuğralar çeşme cephesine yerleştirilmiştir. Ampir üslup etkisi ile

20 Tansuğ, 1965, 93.

21 Kayseri Güzelköy (Nize) Mimar Mehmed Ağa Çeşmesi (Atak, 2014, 465), Uzunköprü Telli Çeşme (Çerkez, 2018, 413) istiridye niş kullanılan Anadolu çeşmelerine örnekler.

22 I. Abdülhamid döneminden itibaren çeşme kitabelerinde yaygın olarak görülmeye başlanan tuğra, su mimarisinde ilk olarak III. Ahmed döneminde yapılan Büyük Bend'de görülmüştür (Aynur & Karateke, 1995, 74).

23 Ödekan, 1992, 284.

24 Denктаş, 2002, 876.

25 Aynur & Karateke, 1995, 64.

26 Aytöre, 1962, 62.

27 Aynur & Karateke, 1995, 64.

çelenk, meşale, ok, kılıç, top, tüfek gibi askerlik ile ilgili olan motifler; Barok ve Rokoko etkisindeki çiçek, yaprak, rozet, perde, püskül motifleri kullanılmıştır. Yüzyılın yarısından sonra sadeliğe doğru gidilmeye başlanmıştır.²⁸

Anadolu çeşmeleri başkent çeşmelerinden özellikle süsleme kompozisyonu açısından oldukça farklıdır. İstanbul yapılarının yoğun süsleme özelliği taşra yapılarında kendini göstermez. Böylece 19. yüzyılda başkent üslubundan uzak bir taşra üslubu ile karşılaşılır. Kemer, taşlık nişi, ayna taşı, oturma sekilerinden oluşan çeşmelerde 18. yüzyılın süsleme özelliklerinin bir kısmı görülebilir. Çiçek, yaprak gibi bitkisel motiflerin yanında perde motifi ve mimari betimlemeler çeşmelerin cephesinde yer alır.²⁹

20. yüzyıl başında İstanbul'da yapılan çeşmelerin cepheleri daralmış, boyları uzamıştır. I. Ulusal Mimarlık akımı etkisiyle klasik dönemde görülen özellikte çeşmeler yapılmıştır.³⁰ Daha sonra vakıf suları belediyelere devredilince modern su şebekeleri kurulmuş ve evlere su dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Modern şebekelerin kurulması sanat değeri olmayan çeşmelerin yapılmasına neden olmuştur.³¹

SAFRANBOLU KÖY ÇEŞMELERİ

Çalışmaya konu olan Karabük ili Safranbolu ilçesinin 64 köyü vardır. Bu köylerde belirlenen çeşmelerden mimari özellikleri, süsleme programları, günümüzdeki durumları göz önünde bulundurularak, çalışmada; Akören Köyü'nde 3, Aşağı Çiftlik Köyü'nde 2, Bostanbükü Köyü'nde 2, Gündoğan Köyü'nde 1, Hacılarobası Köyü'nde 1, Konarı Köyü'nde 2 ve Yazı Köyü'nde bulunan 1 çeşme ele alınmıştır.

Akören Köyü Cami Önü (Hacı Halil Ağa) Çeşmesi

Cami Önü ya da Hacı Halil Ağa Çeşmesi olarak adlandırılan yapı Akören Köyü'nde Aşağı Mahalle'de Akören Camii karşısında bulunur. Çeşme, cami ile birlikte tasarlanmıştır. (Fot. 1)

Talik hat ile yazılmış kitabesinde H 1288 (M 1871-72) tarihi olmakla birlikte bani bilgisine rastlanmaz. Çeşmenin yapım iznine ait H 1285 (M 1868-69) tarihli bir belgede bani adı olarak *Hacı Halil Ağa* geçer.³² (Fot. 2, Çiz. 1)

28 Kara Pilehvarian, 2002, 251.

29 İzmir Kemeraltı'nda Gaffarzâde Çeşmesi olarak da adlandırılan Çakaloğlu Hanı'nın Çeşmesi (Kuyulu, 2002, 1195; Acar, 2013, 6), 19. yüzyılın sonlarına tarihlenen Şükran Oteli'nin çeşmesi perde motifi bulunan çeşmelerdendir (Kuyulu, 2002, 1197; Acar, 2013, 9).

30 Ödekan, 1992, 286.

31 Eyice, 1993, 286.

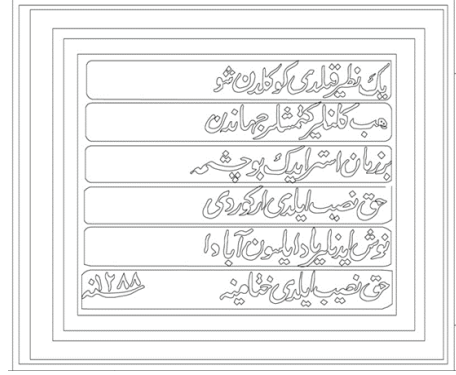
32 1916 Safranbolu doğumlu tarihçi Vali Nail Memik'in 1975 tarihini düştüğü yayınlanmamış notlarında cami ve cami önündeki çeşmenin banisinin olasılıkla Hacı Halil Ağa olduğu yazılıdır. Hacı Halil Ağa'nın kimliği araştırıldığında en yakın olasılık Kastamonu sancak beyliğine atanan Yeniçeri Ağası Halil Ağa ile karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte şahsın çeşme ile ilgisine ait net bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Fot. 1:
Güneybatıdan
görünüş

Fot. 2: Kitabe

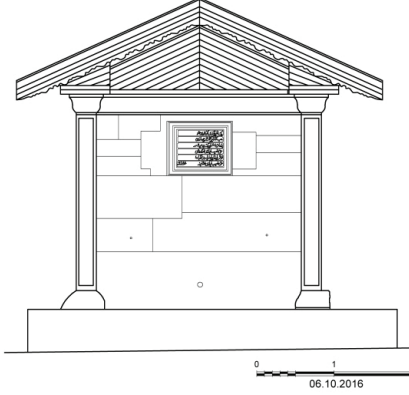

Çiz. 1: Kitabe çizimi³³

*Yek nazar kıldı gönülden şu cihânın halkına
Hep gelenler gitmişler cihândan Ruh-ı asl'ın mülküne
Bir zaman istedik bu çeşmenin inşâsına
Hak nasib eyledi ergördü hamd olsun murâdımıza
Nûş edenler yâd eyesin âbad ecdadlarımıza
Hak nasib eyledi hitamına bu ednâ kullarına Sene 1288*

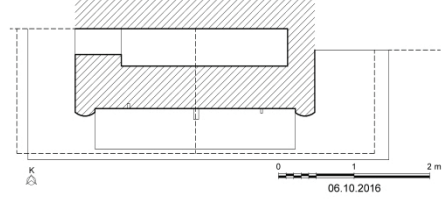
33 Çalışmanın çizimleri tarafımızdan yapılmıştır.

Ön cephesi düzgün kesme taş ile kaplanan çeşme depolu, bağımlı, tek ve kemersiz cephelidir. Cephe iki yanda yarım daire kesitli sütunlar ile sınırlandırılmıştır. Doğu sütun kaidesi tahrip olmuştur. Üç lülesi, yalağı ve testilik sekisi bulunmaktadır. Bu lülelerden batıda bulunan, günümüzde kapatılmıştır. Depo gözetleme penceresi batıdadır. Günümüzde işlevini sürdüren çeşme özgününde taş bir saçakla sonlanırken daha sonradan iki yana eğimli ahşap çatı ile örtülmüştür. (Fot. 3, 4; Çiz. 2, 3)

◀ Çiz. 2: Güney cephe görünüşü

▼ Çiz. 3: Rölöve planı

◀ Fot. 3:
Güney cephe
görünümü

▶ Fot. 4:
Güneybatıdan
görünüm

Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi

Çeşme Safranbolu'nun Akören Köyü'nde Kasımlar Mahallesi Çamaşırhanesi'nin yanında bulunur. (Fot. 5)

Sülüs hat ile yazılan kitabesine göre H.1221/M.1805-6 yılında Ali oğlu Ebubekir Efendi tarafından yaptırılmıştır (Fot. 6, çiz. 4).

Fot. 5: Güney cephe görünümü

Fot. 6:
Kitabe

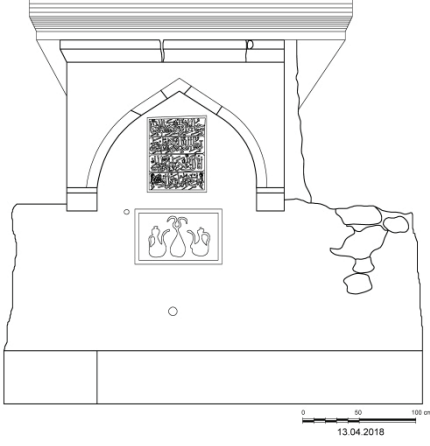
Çiz. 4:
Kitabenin
çizimi

*Sâhib-ül hayrât ve-l hasenât abd-ül-gaffâr
Sâhib-ül-ayar Ebubekir Efendi bin Ali
İnnallâhe bi keremet-il-hafî ve-l-celi
Sene ehâd-i mâ'eyi ve elif indallâh (1221/1805)*

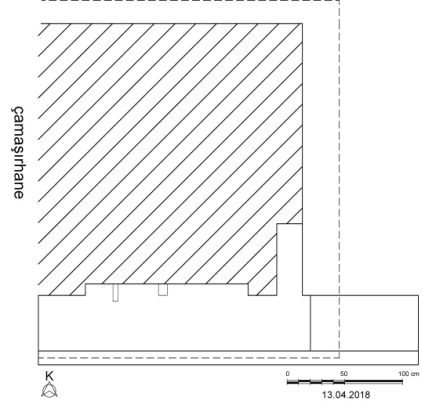
Ön cephesi düzgün kesme taş ile kaplanan çeşme depolu, bağımlı, tek cepheli ve teğet kemerlidir.³⁴ Cepheyi oluşturan teğet kemer iki yanda silindirik konsollar üzerine oturur. Bir sıra silme ile vurgulanmış, bu bölüm cepheden öne taşırılmıştır.

Çeşmenin iki lülesi ile ön cephe ve çamaşırhanenin doğu duvarı boyunca uzanan “L” biçimli bir yalağı vardır. (Fot. 5, Çiz. 6) Günümüzde işlevini sürdüren çeşme özgününde taş saçakla sonlanırken daha sonradan 3 yönden taş saçak seviyesini aşan ahşap bir saçak eklenmiştir. (Fot. 7, Çiz. 5)

³⁴ Teğet kemer; üzengi hizasından dairesel olarak başlayıp üstte doğrusal bir hatta dönüştürerek üçgen biçiminde sonlanan kemer formudur.

Çiz. 5: Güney cephe görünüşü

Çiz. 6: Rölöve planı

Çeşmede kitabenin altında silme ile yapılmış bir çerçeve vardır. Çerçeve içinde, iki yanında tek kulplu, kapaklı, boyun kısmı daralarak sonlanan ibrikler arasında içine lale yerleştirilmiş bir vazo bulunur. (Fot. 8, Çiz. 5.)

Fot. 7: Güney cephe görünümü

Fot. 8: Süsleme ayrıntısı

Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi

Akören Köyü'nde Yukarı Mahalle Cami'nin batı duvarına bitişik olarak yapılan çeşmenin (Fot. 9, 10.) sülüs hat ile yazılmış 2 tane kitabesi bulunmakla birlikte bunlar onarım kitabeleridir. Yapım tarihine ait bilgi yoktur.

Fot. 9: Kuzeybatıdan görünüm

Fot. 10: Batı cephe görünümü

İlk kitabe H 1205 (M 1790-91) tarihinde Ebubekir Efendi tarafından yaptırılan onarımın kitabesidir (Fot. 11). İkinci kitabe ise H 1282 (M 1865-66) yılında halk tarafından yaptırılan onarıma aittir. (Fot. 12.)

Fot. 11: Güneydeki birinci kitabe

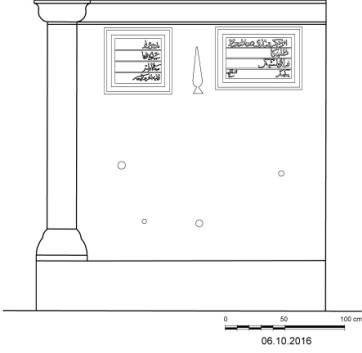

Fot. 12: Kuzeydeki ikinci kitabe

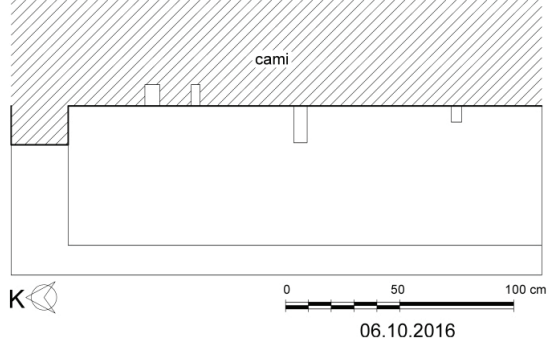
*Ebubekir Efendi sâhib-ül ayyar
Talebkâr-ı eltaf-ı biruzdegâr
Fena bulmuş iken bu çeşme temâm
Yeniden binâ kılındı etti imâr Sene fi 1205*

*Pek hoş oldu bu çeşmu Mevlânın ihsânı
Sebeb olan canların konula seyranına
Sağ olsun dünyada bekleş olanlar
Eyliye ahir inâyet server-i Enbiya şefââtine
Sene fi 1282*

Düzgün kesme taştan yapılan çeşme, deposuz, bağımlı, tek ve kemersiz cephelidir. Çeşmenin güneyini cami duvarı sınırlandırırken kuzeyinde dikdörtgen kesitli bir sütun vardır. Çeşmenin doğusu caminin altında bulunan çamaşırhaneye bitişik yapılmıştır. Günümüzde iki lülesi bulunmasına karşın kalan izlerden, özgününde dört lülesinin olduğu anlaşılır. Önünde bir yalağı bulunur. (Fot. 10, Çiz.8.)

Çiz. 7: Batı cephe görünüşü

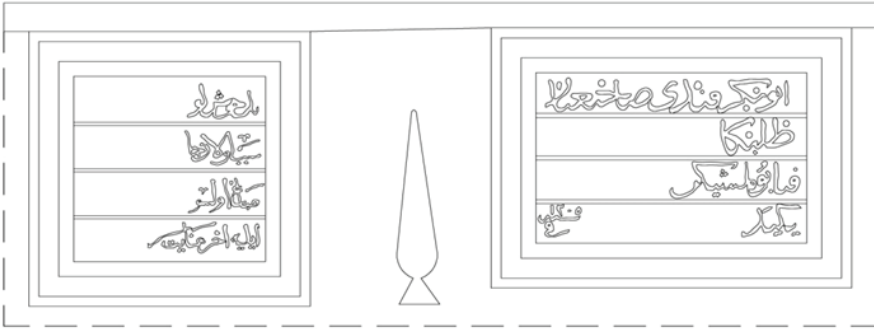

Çiz. 8: Rölöve planı

Çeşme, cami duvarına bitişik yapıldığı için yalnız taş bir saçakla sonlanmış, başka bir örtüye ihtiyaç duyulmamıştır. Günümüzde işlevini sürdüren yapı süsleme açısından sade tutulmuş, kitabelerin arasında bulunan servi motifi tek süsleme elemanı olmuştur. (Fot. 13, Çiz. 7, 9.)

Fot. 13: Kitabeler

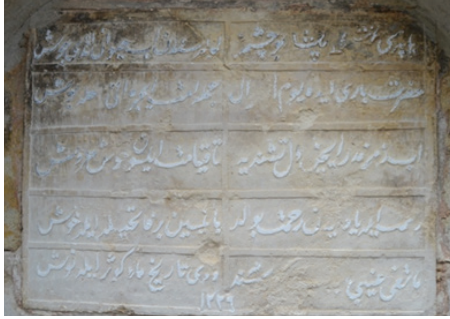
Çiz. 9: Kitabelerin çizimi

Aşağı Çiftlik Köyü Çeşmesi I

Aşağı Çiftlik Köyü'nde bulunan çeşmede doğu cephede daire biçimli madalyon içinde “*fî 7 CA Sene 1199*” (M 18 Mart 1785) yazılıdır. (Fot. 15.) Ön cephede teğet kemerin üst bölümünde H 1229 (M 1813-14) tarihli talik hat ile yazılmış kitabesi vardır. (Fot. 14, Çiz. 10.) Bu kitabeye göre çeşme Sadrazam İzzet Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış görülmektedir. Ancak Sadrazam İzzet Mehmed Paşa 1743 tarihinde doğup 1812 tarihinde ölmüştür. Sadrazamlık yaptığı dönemler 1794-98 yılları arasındır.³⁵ İlk bakışta tarihlerin birbirini tutmadığı görülür. Bu durumda iki olasılıktan söz edilebilir. Kitabede ay adı geçmediğinden belki aya göre 1812 yılının sonları olabilir. Bir diğer olasılık; çeşmenin fiziki durumundan kitabelik bölümü olduğu anlaşılacakla birlikte kitabe çevresi de dahil olmak üzere çeşmenin genelinde sonradan yapıldığı belli olan harç izleri görülmektedir. Buradan yola çıkarak kitabenin bu çeşmeye ait olmadığı düşünülebilir.

Düzgün kesme taştan inşa edilen çeşme, depolu, bağımlı, iki cepheli ve teğet kemerlidir. Doğü cephedeki teğet kemer güney cephedekinden alçak tutulmuştur. Teğet kemerler dışta bir sıra silme ile çerçeveslenerek vurgulanmıştır. (Fot. 16, 17; Çiz. 12, 13.)

İki cephede de birer lüle ve yalak vardır. Doğü cephedeki lüle diğerinden daha üst seviyede olduğundan tahliye amaçlı olabilir. Yalaklar güneydoğü cephede köşeleri yuvarlatılarak birbirine bağlanmıştır. Depo gözetleme penceresi batıdadır (çiz. 11). Özgününde taş saçakla sonlanan çeşme, sonraki dönemlerde ahşap üzerine sacıa örtülmüştür (Fot. 17). Mimari olarak sağlam olmasına karşın günümüzde işlevini sürdürmemektedir.

Fot. 14: Kitabe

Çiz. 10: Kitabe çizimi

Yapdı İzzet Mehmed Paşa bu çeşmei | Lülesinden ab hayvan etdi cûş
Hazret-i Bâri ede yevm-i (...) | Cümle ümmet içre anı hulle-bûş
Ab-ı zemzemdir içen dil-teşneye | Ta kıyâmet eylesün cûş u hurûş
Rahmet ile yâd eden rahmet bula | Bânisin bir Fatihayla eyle hoş
“Mâ teğâ gaybî”ye (...) sened | Dedi tarih ma-i kevser eyle nûş
1229

35 Özcan, 2001, 560-561.

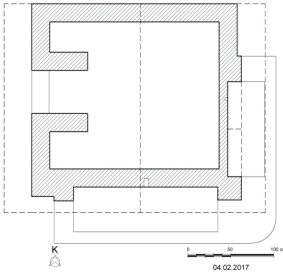
Fot. 15: Doğu cephedeki madalyon

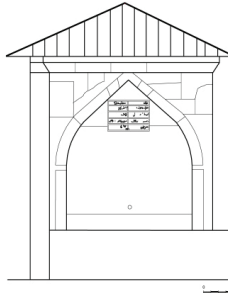
Fot 16: Güneydoğudan görünüm

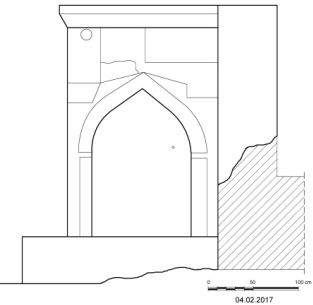
Fot 17: Güney cephe görünümü

Çiz. 11: Rölöve planı

Çiz. 12: Güney cephe görünüşü

Çiz. 13: Doğu cephe görünüşü

Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi

Aşağı Çiftlik Köyü'nde İbrahim Pehlivan'ın evinin bahçe duvarına bitişik olarak yapılan çeşmenin batı cephesi İbrahim Pehlivan'ın evinin giriş katına bitişik yapılan, depo olarak kullanılan bölümde bulunmaktadır. (Fot. 18, 20.)

H 1230 (M 1814-15) tarihli sülüs hatlı kitabesine göre Mehmed Bey ve kardeşi Hasan Ağa tarafından yaptırılmıştır. (Fot. 22, Çiz. 14.)

Fot. 18: Güneydoğudan görünüm

Fot. 19: Güney cephe

Fot. 20: Batı cephe

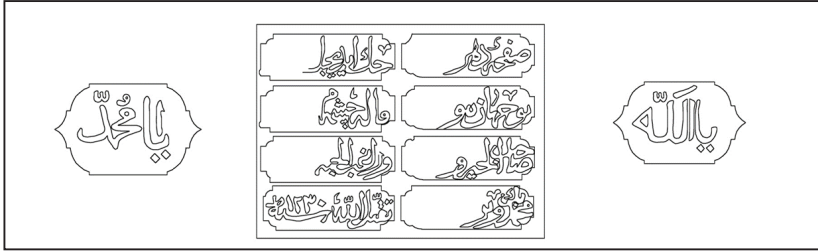
Fot. 21: Batı madalyon

Fot. 22: Kitabe

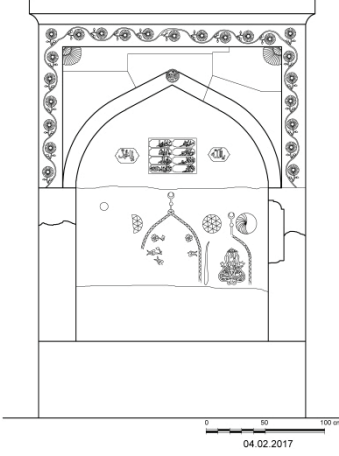
Fot. 23: Doğu madalyon

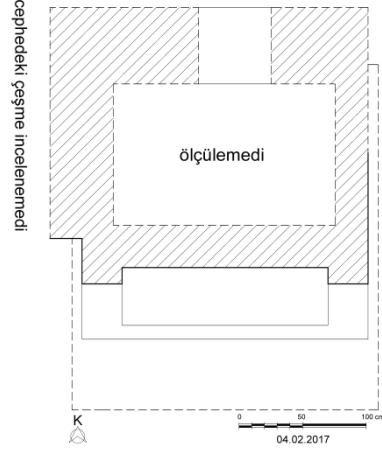
Çiz. 14: Kitabe çizimi

Safha-i dehri içere nâmu | *hak idecek rüzgâr*
Bu cihân bu yufân kala | *çeşmem yadigâr*
Sâhib-ül hayrât-ü vel hasenât | *ve râgibül cenneti vedderecâd*
Mehmed Bey ve biraderi Hasan Ağa | *tekâbbel Allahu sene 1230*

Ön cephesi ve İbrahim Pehlivan'ın evinin deposunda kalan cephesi düzgün kesme taşla kaplanan çeşme depolu, bağımlı, iki cepheli ve teğet kemerlidir. Cepheleri oluşturan teğet kemer iki yanda dikdörtgen kesitli ayaklara oturur. Teğet kemer dışta silme ile vurgulanmıştır. İki cephede de tek lüle ve yalak vardır. Özgününde taş bir saçakla sonlanan çeşmede günümüzde saçığın üzeri sac ile kapatılmıştır. (Fot. 19; Çiz. 15, 16.)

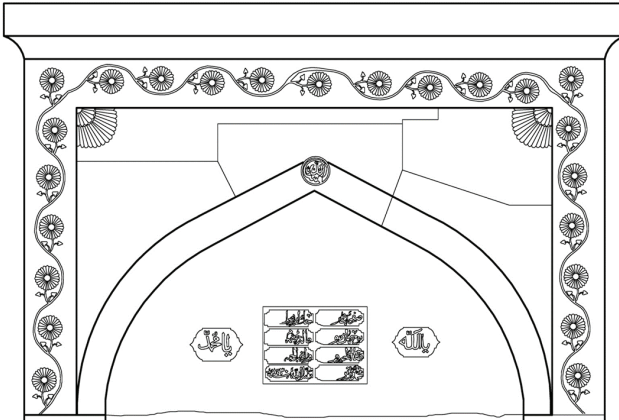

Çiz. 15: Güney cephe görünüşü

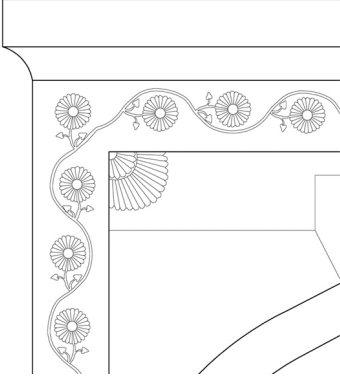

Çiz. 16: Rölöve planı

Çeşmede yoğun bir süsleme programı bulunmaktadır. Üç yönden kesintisiz devam eden kıvrım dallardan çıkan çiçekler ve yaprakların oluşturduğu kuşak çeşmeyi kuşatır. Köşelerde yelpaze motifleri yer alır. (Fot. 24, çiz. 17, 18.)

Çiz. 17: Süsleme ayrıntı çizimi

Çiz. 18: Süsleme ayrıntı çizimi

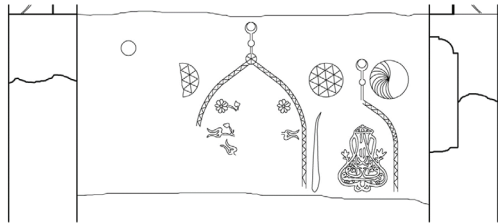
Fot. 24: Süsleme ayrıntı

Teğet kemerin içinde kitabenin iki yanında kenarları iç bükey yaylardan oluşan madalyonlar bulunur. Bunlardan doğuda bulunanın içinde “Ya Allah” (Fot. 23, Çiz 14), batıda bulunanda ise “Ya Muhammed” yazılıdır. (Fot. 21, Çiz. 14.) Süslemenin yoğun olduğu bir başka bölüm kemer içidir. Burada alt bölümde; iki tanesi tam görülen, batıda görülebilen izler ve kompozisyon değerlendirildiğinde üçüncüsünün de olması gereken teğet kemerler vardır. Ortada çerçevesini zikzakların oluşturduğu ve diğerlerinden daha yüksek tutulan teğet kemer içinde olasılıkla bir vazodan çıkan çiçekler kabartma tekniğinde betimlenmiştir. Doğudaki teğet kemer de ortadaki gibi zikzaklardan oluşturulmuş, içine resimli yazı denilebilecek türde bir ibrik motifi yerleştirilmiştir. İki teğet kemerin ortasında alt seviyede servi motifi, üst seviyede içleri geometrik desen ile doldurulmuş daire biçimli rozetler vardır. Teğet kemerler üstte kilit taşları noktasında birer alemle sonlanmıştır. (Fot. 25, Çiz. 19.)

Mimari olarak sağlam durumda olmasına karşın günümüzde işlevini sürdürmemektedir.

Fot. 25: Kemer içi süsleme ayrıntı

Çiz. 19: Kemer içi süsleme ayrıntı çizimi

Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi

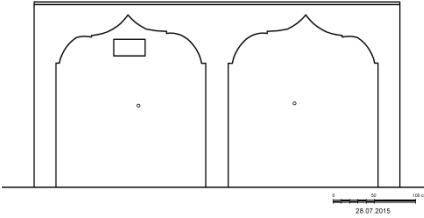
Safranbolu'nun Bostanbükü Köyü'nde köy merkezinde yer alan çeşme 2015 yılı araştırmaları sırasında tespit edilmiş, başvurumuz üzerine tescil çalışmalarının yürütüldüğü sırada cephesi mermer ile kaplanarak özgünlüğünü kaybetmiştir. Depolu, bağımlı, tek cepheli ve kaş kemerlidir. Cephede yan yana iki kaş kemer bulunur. (Fot. 26, 27, Çiz. 20-23.) Kaş kemerlerin ortasında günümüz Türkçesi ile yazılmış kitabesi vardır.

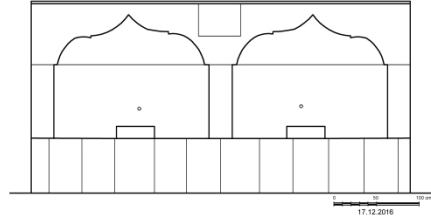
Fot. 26: Güney cephe görünümü (2015)

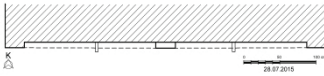
Fot. 27: Güney cephe görünümü (2016)

Çiz. 20: Güney cephe görünüşü (2015)

Çiz. 21: Güney cephe görünüşü (2016)

Çiz. 22: Rölöve planı (2015)

Çiz. 23: Rölöve planı (2016)

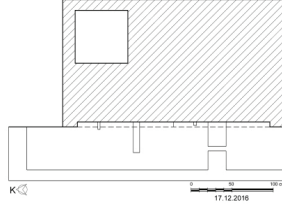
Marsilya kiremidi ile örtülü olan yapının önünde çeşmenin genişliği kadar yapılmış bir yükselti ile lüle altlarına yerleştirilen dikdörtgen biçimli iki tane küçük su gideri vardır. Günümüzde işlevini sürdürmektedir.

Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Hamza Çeşmesi

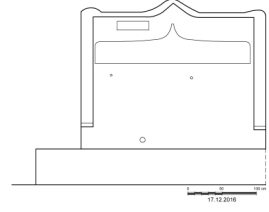
Bostanbükü Köyü Merkez Mahallesi'nde bulunan çeşmenin kitabeliği bulunmasına karşın kitabesi yoktur. Depolu, bağımlı, tek cepheli ve kaş kemerlidir. Cephede kaş kemer ile derin olmayan bir niş oluşturulmuştur. Üç lülesi ve yalağı vardır. Cephedeki kaş kemeri tekrarlayan bir tepelikle sonlanır. (Fot. 28, Çiz. 24-25.) Depo kapağı arka bahçededir. Günümüzde işlevini sürdürmektedir.

Fot. 28: Batı cephe görünümü

Çiz. 24: Rölöve planı

Çiz. 25: Batı cephe görünüşü

Gündoğan Köyü Çeşmesi

Gündoğan Köyü Çamaşırhanesi'nin güneyine bitişik olarak yapılan çeşmenin H 1325 (M 1907-8) tarihli sülüs hat ile yazılmış bir kitabesi bulunur. (Fot. 30.) Bani bilgisinin olduğu bölüm tahrip olduğundan okunamamıştır. Okunan bölümde Hud Suresi 114. Ayet'ten "...iyilikler kötülükleri götürür..." bölümünün yazılı olduğu anlaşılır. Kitabenin doğusunda resimli yazı olarak adlandırılabilir bir ibrik "maşallah" yazısı ile oluşturulmuştur.

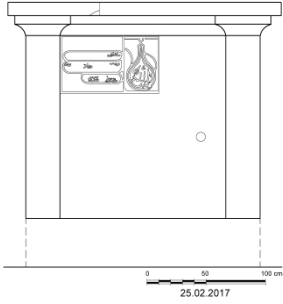

Fot. 29: Güney cephe görünümü

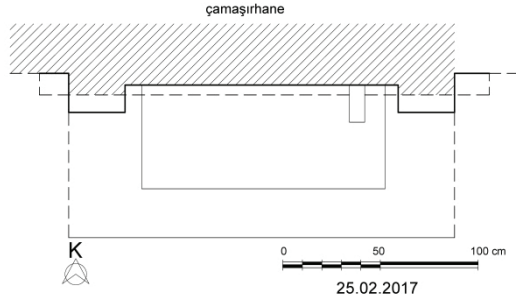

Fot. 30: Kitabe

İnne'l-hasenâti yüzhibne's-seyyi'ât
(...)
Hayrâtudur
Sene H.1325- Sene R. 1322

Çiz. 26: Güney cephe görünüşü

Çiz. 27: Rölöve planı

Depolu, bağımlı, tek ve kemersiz cephelidir (Fot. 29, Çiz. 26). Kitabenin ve lülenin olduğu iki tarafı sınırlanmış olan bölüm çeşmenin özgün bölümüdür. Cephe bitiminde taş saçak ve sütun/paye başlıklarını görmek mümkündür (çiz. 26, 27). Ancak günümüzde çeşme batı yönde çamaşırhanenin duvarını ve doğu yöndeki taş duvarı kaplayacak biçimde fayans ile kaplanmıştır. Deposu ve depo gözetleme penceresi çamaşırhanenin içinde olan çeşme günümüzde işlevini sürdürmektedir.

Hacılarobası Köyü Çeşmesi

Hacılarobası Köyü meydanında bulunan çeşmenin güney cephesinde bulunan kilit taşı 1961 tarihi yazmakla birlikte edinilen sözlü bilgilerden çeşmenin daha erken tarihlerde yapıldığı ve banisinin Mustafa Ögünç olduğu öğrenilmektedir.

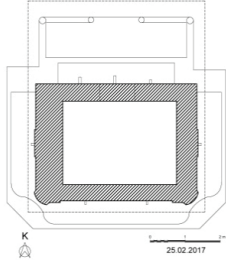
Depolu, bağımsız, dört cepheli ve karma cephelidir. Kuzeyde dört, doğu ve batı cephelerde üç, güney cephede ise iki taşıyıcı olan çeşmede kuzey cephede yanlardaki taşıyıcı araları zeminden 70 cm yüksekliğe kadar korkuluk yapılırken orta bölüm korkuluksuz, açıktır. (Fot. 31; Çiz.28.) Güney cephede bir teğet kemer bulunur. (Fot. 32.)

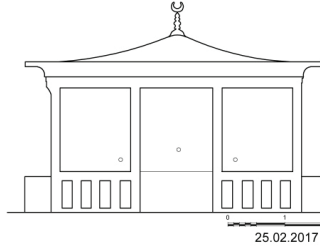
Fot. 31: Kuzey cephe görünümü

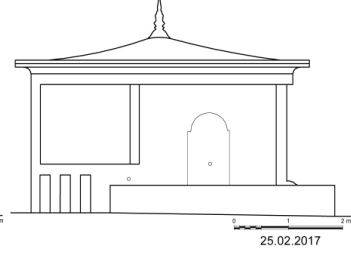
Fot. 32: Güney cephe görünümü

Çiz. 28: Rölöve planı

Çiz. 29: Kuzey cephe görünüşü

Çiz. 30: Batı cephe görünüşü

Çeşmenin doğu ve batı cepheleri simetrik olarak düzenlenmiştir. Bu cephelerde yüzeyden dışa taşkın yuvarlak kemerli lüle aynaları bulunur. (Çiz. 30.)

Tüm cepheleri dolaşan yalak bölümünün güneydoğu ve güneybatı köşeleri pahlanmıştır. Kuzey yöndeki hariç (Çiz. 29), diğer yönlerdeki yalaklar birbiri ile bağlantılıdır. (Çiz. 28.) Kuzeyde üç, güneyde iki, doğu ve batı cephelerde birer lülesi bulunur. Depo gözetleme penceresi kuzey cephededir. Cephelerin üzerinde kademeli olarak genişleyen üç sıra silme yer alır. Silmelerin bittiği yerde alemli basık kubbesi başlar. (Fot. 31, Çiz. 29, 30.)

Güney cephe süsleme açısından zengindir. Kemer köşeliklerinde kemere doğru yönelmiş dallar ve bunlardan çıkan yapraklar ve çiçekler bulunur. Teğet kemerin kilit taşının üzerinde, iki sıra silme genişliğinde taştan yapılan hilal motifi de süsleme elemanlarındandır. (Fot. 32.)

Günümüzde işlevini sürdüren çeşmede kuzey cephe dışındaki cephelerde ilk sıra silme üzerine üçgen taş parçalarının yan yana yerleştirilerek oluşturulduğu hareketlilik aynı zamanda süsleme unsuru olmuştur.

Konarı Köyü Camii Çeşmesi

Konarı Köyü'nde camiinin kuzey cephesine bitişik olarak yapılmıştır. (Fot. 33.) Banisi ve yapım tarihi bilgileri yoktur.

Deposuz, bağımlı, tek ve kemersiz cephelidir. Duvardan dışa doğru taşıntılı olarak yapılan çeşmenin bir lülesi ve zemin seviyesinin altında yalağı vardır. (Fot. 34, Çiz. 32.)

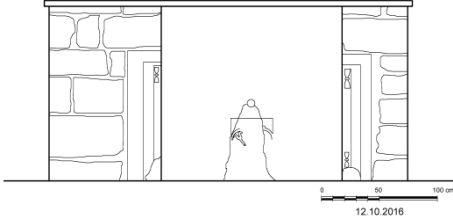
Cephede niş oluşturan bölümlerin köşelerinde tek parça blok taşlar yer alır. Taşların içe bakan köşelerinde kum saati motifi bulunur. Aynalıkta dalgalı kemer içinde olasılıkla bir vazodan çıkan lale motifi göze çarpar. (Fot. 34, Çiz. 31.) İnce bir silme ile sonlanan yapı günümüzde işlevini sürdürmektedir.

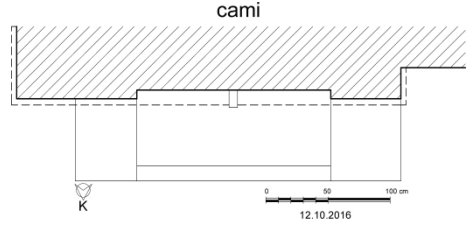
Fot. 33: Kuzeybatıdan görünüm

Fot. 34: Kuzey cephe görünümü

Çiz. 31: Kuzey cephe görünüşü

Çiz. 32: Rölöve planı

Konarı Köyü Meydan Çeşmesi

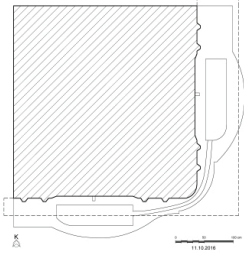
Konarı Köyü'nde köy meydanında bulunan çeşmenin tarih ve banisi bilgisi belli değildir. Depolu, bağımsız, iki cepheli ve kemersiz cephelidir. Depo penceresi görünmemesine karşın mevcut planından depolu olduğu düşünülür. İki cephede birer lüle ve yalak bulunur ve yalaklar birbirleri ile bağlantılıdır. (Fot. 35, Çiz. 33.) Üzerinde içbükey yaylardan oluşan saçak ince bir silme üzerine gelir. Silme altında taştan yapılmış dilimli bir kuşak hem hareketlilik sağlar hem de süsleme özelliği taşır. (Fot. 36.) İki cephede de bu kuşağın alt orta bölümünde birer yıldız motifi bulunur.

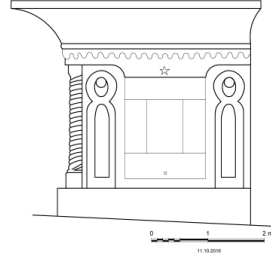
Fot. 35: Güneydoğudan görünüm

Fot. 36: Doğu cephe görünümü

Çiz. 33:
Rölöve planı

Çiz. 34:
Doğu cephe
görünüşü

İki cephe simetrik düzenlenmiştir. Cephelerin iki yanında, üst bölümleri düğümlü dikdörtgen silmeler bulunur. Düğüm içlerinde birer tane kabara vardır. Güneydoğu köşede bir burmalı gömme sütun yer alır. (Fot. 36, Çiz. 34.) Mimari olarak sağlam durumda olmasına karşın günümüzde işlevini sürdürmemektedir.

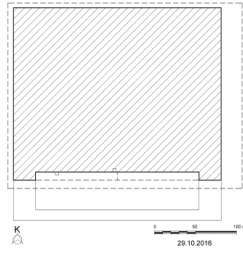
Yazı Köyü Çeşmesi

Yazı Köyü'nde hamamın karşısında bulunan çeşmenin üstünde dörtgen bir kitabesi yer almakla birlikte kitabe bani ve tarih bilgisi içermez. (Fot. 39.) Ön cephesi düzgün kesme taşla kaplanan çeşme depolu, bağımlı, tek cepheli ve teğet kemerlidir. (Fot. 37, Çiz. 35.) Depo kapağı görünmemesine karşın mevcut planından depolu olduğu anlaşılır.

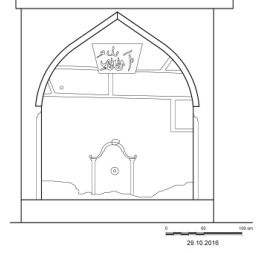
Ön cephede dıştan bir sıra silme ile çevrili teğet kemer iki yanda ayaklara oturur. İki tane lülesi ve bir yalağı olan çeşmede batı yöndeki lüle daha üst seviyede bulunduğundan tahliye amaçlı olmalıdır. Diğer lüle günümüzde işlevsizdir. Aynalık bölümünde iki sütun üzerine oturan kemer kabartma tekniğinde verilmiştir. (Fot. 38, Çiz. 36.) Yanda duvar ortasına içinde güneş motifi olan daire biçimli bir rozet yerleştirilmiştir. Bu duvar sonradan yapılmış olsa da devam eden taş yalak önceden de var olduğunu göstermektedir. (Fot. 37, 40.) Yapı günümüzde işlevini sürdürmektedir.

Fot. 37: Güney cephe

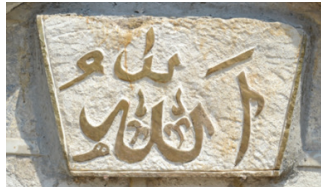
Çiz. 35: Rölöve planı

Çiz. 36: Güney cephe

Fot. 38: Aynalık

Fot. 39: Kitabe

Fot. 40: Rozet

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda çeşmelerin buldukları yere göre, biçimlerine göre ve su ile olan ilişkilerine göre çok sayıda tipoloji çalışması yapılmıştır.³⁶ Bu çalışmada Safranbolu köy çeşmeleri tipoloji açısından 4 ana başlık altında incelenmiştir.

Bu doğrultuda, çalışma sistemine göre 10 depolu, 2 deposuz; *buldukları yere göre* 10 bağımlı, 2 bağımsız; *cephesine göre* 8 tek cepheli, 4 çok cepheli; *cephesine göre* 6 kemerli cepheli, 5 kemersiz cepheli ve 1 karma cepheli çeşme örneği bulunmaktadır.

Malzeme ve teknik açısından değerlendirildiğinde; Safranbolu köyleri çeşmelerinde yapım malzemesi olarak moloz taş ve kesme taş kullanıldığı görülür. Ön cepheler genel olarak kesme taş kaplama, diğer cepheler moloz taştan yapılmıştır. Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi 2016 yılında özgün çeşme üzerine mermer kaplanmış, Hacılarobası Köyü Çeşmesi ise 1961 yılında yenilenmiştir.

Anadolu'daki çeşmelerin malzeme ve teknik özellikleri değerlendirildiğinde benzerlikler olduğu görülmektedir. Kayseri'deki çeşmeler bölgedeki taş ocaklarından çıkarılan küfeki taşlar ile yapılmış; ayrıca hemen her çeşmede kemer ayağı olarak kullanılan tek parça bazalt blok taşlar ile özellikle çeşmelerin ön yüzlerinde kesme taş kullanılmıştır.³⁷ Uşak çeşmeleri, genel olarak kesme taştan yapılırken bunun yanında moloz taş, kaba yonu taş, kayrak taşı ve mermer de kullanılmıştır.³⁸ Karaman Kilise Çeşmesi ve Demir Çeşme dışındaki bütün çeşmeler Uşak çeşmeleri gibi kesme taştan yapılmıştır.³⁹ Erzurum çeşmelerinin de kesme taştan yapıldığı bilinmektedir.⁴⁰ Safranbolu Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi ve Bostanbükü Merkez Mahalle Çeşmesi'nde kitabe mermerden yapılmışken, diğer örneklerin kitabelerin taştır. Çeşmeler kitabelerinde mermer kullanımı açısından Kayseri çeşmeleri⁴¹ ile benzerlik gösterir.

Ele aldığımız Safranbolu köy çeşmelerinden 9 tanesinde kitabe bulunurken, 3 tanesinde kitabe yer almaz. Kitabeli örneklerin tarihlerine bakıldığında 18-20. yüzyıllar arasında yapıldıkları görülür. Aşağı Çiftlik Köyü Çeşmesi I (H.1199/M.1784-85; H.1229-M.1813-14), Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi (H.1205-1282/M.1790-1865), Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi (H.1221/M.1806), Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi (H.1230/M.1814), Akören Köyü Cami Önü (Hacı Halil Ağa) Çeşmesi (H.1288/M.1871), Gündoğan Köyü Çeşmesi (H.1325-R.1322/M.1907), Hacılarobası Köyü Çeşmesi (1961) kitabelerinde tarih bulunan çeşmelerdir. Bostanbükü Köyü Merkez

36 Çeşme tipolojisi ile ilgili yayınlardan bazıları için bk. Aytöre, 1962, 45-69; Ödekan, 1992, 281-286; Önge, 1997, 41; Karpuz & Dülgerler, 2006, 317-331; Karpuz, 2011, 332.

37 Yörükoğlu, 1987, 23.

38 Acar, 2018a, 625.

39 Denктаş, 2000a, 196.

40 Özkan, 2018, 369.

41 Yörükoğlu, 1987, 23.

Mahalle Çeşmesi ve Yazı Köyü Çeşmesi'nin kitabeleri olmasına karşın kitabelerinde tarih bilgisi bulunmamaktadır. Konarı Köyü Camii Çeşmesi süsleme motifleri açısından bakıldığında 18-19. yy.'a tarihlendirilebilirken; Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Hamza Çeşmesi, Konarı Köyü Çeşmesi, Yazı Köyü Çeşmesi malzeme ve mimari özellikler dik-kate alındığında 20. yy.'a tarihlendirilebilir. H.1205-1282/M.1790-1865 tarihli iki kitabe-si bulunan Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi'nin ilk yapılış tarihi bilinmemektedir. Kitabedeki tarihler çeşmenin tamir tarihleridir. Konarı Köyü Camii Çeşmesi ile Kona-rı Köyü Çeşmesi'nin kitabeleri bulunmamaktadır. Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Hamza Çeşmesi'nin kitabeliği bulunmasına rağmen kitabesi yerinde değildir.

Mimari olarak incelendiğinde; çalışma kapsamındaki çeşmelerden 6 tanesi dikdörtgen planlı, 6 tanesi kareye yakın dikdörtgen planlı yapılmıştır. Akören Köyü Cami Önü (Hacı Halil Ağa) Çeşmesi, Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi, Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi, Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Hamza Çeşmesi, Gündoğan Köyü Çeşmesi, Konarı Köyü Camii Çeşmesi dikdörtgen planlı; Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi, Aşağı Çiftlik Köyü Çeşmesi I, Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi, Hacılarobası Köyü Çeşmesi, Konarı Köyü Meydan Çeşmesi ve Yazı Köyü Çeşmesi kareye yakın dikdörtgen planlı çeşmelerdir.

Çeşmelerden 2 tanesi bağımsız, 10 tanesi bağımlı olarak yapılmıştır. Bağımlı olanlardan Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi, Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi ve Gündoğan Köyü Çeşmesi çamaşırhaneye; Akören Köyü Cami Önü (Hacı Halil Ağa) Çeşmesi, Aşağı Çiftlik Köyü Çeşmesi I, Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi, Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi, Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Hamza Çeşmesi ve Yazı Köyü Çeşmesi bahçe duvarına; Konarı Köyü Camii Çeşmesi ise cami duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Anadolu'da çamaşırhanenin bir duvarına bitişik olarak yapılmış pek çok çeşme örneği bulunmaktadır. Mersin'de Erdemli Doğusandal Köyü Çeşmesi (H.1292/M.1873-74/1881-82)⁴², Afyon'da Sandıklı Demokrat Çeşme⁴³, Uşak'ta Ortaköy Saray Çeşmesi (H 1261/M 1845)⁴⁴ ve Kılcan Köyü Çeşmesi (H 1335/M 1916-17) çamaşırhaneler ile birlikte yapılan çeşmelere örnek oluştururlar.

Çalışmada incelenen çeşmelerden büyük bir bölümü iki yanda iki sütun/ayak ile sınırlandırılmıştır. Akören Köyü Cami Önü (Hacı Halil Ağa) Çeşmesi, Aşağı Çiftlik Köyü Çeşmesi I, Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi, Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi, Gündoğan Köyü Çeşmesi, Yazı Köyü Çeşmesi cephelerinin iki yanı sütun/ayak ile sınırlandırılan çeşmelerdir. Bunların dışında Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi caminin bir duvarına bitişik yapıldığı için yalnızca kuzeyinde bir ayak kullanılmıştır.

Çeşmeler genellikle taş saçak silmelerle sonlanır. Çalışma kapsamında ele alınan 12 çeşmeden; Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi, Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi, Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Hamza Çeşmesi, Gündoğan Köyü Çeşmesi,

42 Tay, 2018, 681.

43 Uçar, 2012, 274-275.

44 Acar, 2018c, 165.

Konarı Köyü Camii Çeşmesi, Konarı Köyü Meydan Çeşmesi ve Yazı Köyü Çeşmesi yalnızca taş saçak silmesi ile sonlanan çeşmelerdir. Bu çeşmelerden Akören Yukarı Mahalle Çeşmesi ile Konarı Köyü Camii Çeşmesi başka yapıların altında buldukları ya da onların bir cephesine bitişik olarak inşa edildikleri için farklı bir örtüye ihtiyaç duyulmamıştır.

Bazı çeşmelere taş saçak silme ile sonlansalar da koruma amaçlı olarak sonradan geniş ahşap saçaklı çatılar eklenmiştir. Akören Köyü Cami Önü (Hacı Halil Ağa) Çeşmesi, Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi, Aşağı Çiftlik Köyü Çeşmesi I ve Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi bu uygulamanın örneklerini oluşturur. Bunlardan farklı olarak Hacılarobası Köyü Çeşmesi basık taş kubbe ile örtülmüştür.

Safranbolu köylerindeki çeşmeler cephe düzenlemesi açısından değerlendirildiğinde; 2 tanesinde kaş kemer, 4 tanesinde teğet kemer kullanımı ile karşılaşılrken, 5 tanesi kemersiz cepheli, 1 tanesi karma cepheli gruptadır. Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Hamza Çeşmesi tek kaş kemerli, Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi yan yana iki kaş kemerli; Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi, Aşağı Çiftlik Köyü Çeşmesi I, Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi, Yazı Köyü Çeşmesi teğet kemerli; Akören Köyü Cami Önü (Hacı Halil Ağa) Çeşmesi, Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi, Gündoğan Köyü Çeşmesi, Konarı Köyü Camii Çeşmesi, Konarı Köyü Meydan Çeşmesi kemersiz cepheli; Hacılarobası Köyü çeşmesi ise karma cepheli örneklerdir.

Safranbolu merkezde bulunan çeşmelerde⁴⁵ de teğet kemer yaygın bir uygulamadır. Paşapınarı Çeşmesi (1794), Tuzcupınarı Çeşmesi (1813), Hamide Hâtun Çeşmesi (1819), Hacı Hâfiz Çeşmesi (1844), Sâre Hanım Çeşmesi (1847) teğet kemerin görüldüğü Safranbolu merkez çeşmelerinden bazılarıdır.

Çeşmeler ile ilgili yapılan çalışmalarda özellikle teğet kemer uygulaması ile çok sık karşılaşılr. İstanbul'da Aynalıkavak III. Ahmed Çeşmesi (1704/5)⁴⁶ ve Aksaray Hacı Süleyman Efendi Çeşmesi (1728/9)⁴⁷; Konya Akşehir'de Küçük Ayasofya Mescidi Çeşmesi (1795-96)⁴⁸, Kadınhanı ilçesi Karamanlı Çeşmesi (18. yy)⁴⁹, Doğanhisar İlçesi Deşdiğin Köyü Tekke Sokak Çeşmesi (19. yy)⁵⁰; Kayseri'de Gömleksiz Çeşme (1722/3)⁵¹,

45 Karabük İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması Projemizin bir parçası olan Karabük su mimarisi ile ilgili araştırma sonuçlarından Safranbolu köylerindeki 12 örneği ele alan bu makalede Safranbolu'nun diğer köy çeşmeleri, diğer ilçe ve köylerin çeşmeleri ve Safranbolu merkez çeşmeleri konu dışında bırakılmıştır. Özellikle Safranbolu merkez çeşmelerinin ele alındığı çalışmada bu konu ile ilgili yayınlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

46 Aynur & Karateke, 1995, 92.

47 Aynur & Karateke, 1995, 200.

48 Mutlu, 2014, 83.

49 Mutlu, 2014, 93.

50 Mutlu, 2014, 143.

51 Yörükoğlu, 1987, 103; Denктаş, 2000b, 50.

Subaşı Köyü Meydan Çeşmesi (1782)⁵², Akçakaya Köyü Aşağı Camii Çeşmesi (1740/1)⁵³; Ankara Kızılcahamam İlçesi Çeltikçi Beldesi Çeşmesi (1781)⁵⁴; Edirne Tavanlı Çeşme (1794)⁵⁵, Tokat il merkezinde Eski Dabakhane Mahallesi Çeşmesi (19. yy)⁵⁶, Madımağın Celalin Evi Çeşmesi (19. yy)⁵⁷, Niksar Halil Efendi Çeşmesi (1711/2)⁵⁸; Erzurum'da Taşhan Çeşmesi (1797/8)⁵⁹ teğet kemerli çeşmelere örnektir. Kaş kemerli çeşmelere ise Gebze Eskihisar Çeşmesi (1775)⁶⁰ örnek gösterilebilir.

Çeşme mimarisinde taşlık olarak adlandırılan küçük nişlere Safranbolu köy çeşmelerinde rastlanmaz. Oysaki bu uygulama başkent İstanbul⁶¹, Konya⁶², Karaman⁶³ ve Malatya Hekimhan⁶⁴ çeşmelerinde oldukça yaygındır. Aynı uygulamayı Bayburt örneklerinde⁶⁵ de görmek mümkündür. Aynı Safranbolu çeşmelerinde olduğu gibi Uşak

52 Denктаş, 2000b, 93.

53 Tali, 2014, 542.

54 Arslan, 2006, 5-10.

55 Karademir, 2019, 76-80.

56 Kaşıkeman, 2005, 57.

57 Kaşıkeman, 2005, 86.

58 Kaşıkeman, 2005, 274.

59 Özkan, 2018, 367.

60 Yavuzıılmaz, 2013, 579-581.

61 İstanbul çeşmelerinden taşlık nişi olanlara örnek olarak; Hacı Ahmet Paşa Çeşmesi (1704/05) (Aynur & Karateke, 1995, 93) ve Galata Emetullah Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi (1706/07) (Aynur & Karateke, 1995, 99) verilebilir.

62 Konya çeşmelerinden taşlık nişi olanlara örnek olarak; Selçuklu Yükselen Aşağı Mahalle Çeşmesi (1828/29) (Mutlu, 2014, 98), Seydişehir Derviş Ali Ağa Çeşmesi (1833/34) (Mutlu, 2014, 100) ve Ahırlı Aliçerçi Köyü Çifte Çeşmesi (1893) (Mutlu, 2014, 131) verilebilir.

63 Karaman çeşmelerinde bulunan taşlık nişlerine "bardaklık" adı verilmektedir. Bardaklığı bulunan çeşmelere örnek olarak; Emine Hanım Çeşmesi (1725) (Denктаş, 2000a, 48), Hancızâde Çeşmesi (muhtemelen 18. yy ikinci yarısı) (Denктаş, 2000a, 57), Fakihzâde Mehmet Cemil Çeşmesi (1794) (Denктаş, 2000a, 64), Yukarı Mahalle Çeşmesi (muhtemelen 18. yy sonu 19. yy başı) (Denктаş, 2000a, 79), Aşırın Çeşmesi (muhtemelen 19. yy başı) (Denктаş, 2000a, 84), Dahhak Sokak Çeşmesi (muhtemelen 19. yy başı) (Denктаş, 2000a, 100), Ali Dede Tartan Çeşmesi (1809) (Denктаş, 2000a, 90), Dikbasan Çeşmesi (1815) (Denктаş, 2000a, 105), Davulcu Çeşmesi (1835) (Denктаş, 2000a, 111), Sakabaşı Sokağı Çeşmesi (muhtemelen 19. yy ortası) (Denктаş, 2000a, 123), Küllük Çeşmesi (1880) (Denктаş, 2000a, 130), Eskiçiler Çeşmesi (1890) (Denктаş, 2000a, 136), Hacı Celal Mahallesi Çeşmesi II (muhtemelen 19. yy sonu 20. yy başı) (Denктаş, 2000a, 144), Göcerler Çeşmesi (muhtemelen 19. yy sonu 20. yy başı) (Denктаş, 2000a, 146) verilebilir.

64 Malatya Hekimhan'da bulunan taşlık nişine sahip olan çeşme örnekleri; Gariboğlu Çeşmesi (1862) (Özkul Fındık, 2006, 102), Büyük Pınar (1761) (Özkul Fındık, 2006, 109), Sarıkız (Çatal Pınar) Çeşmesi (1757) (Özkul Fındık, 2006, 111), Bediroğlu Çeşmesi (1758) (Özkul Fındık, 2006, 112) ve Güzelyayla Çeşmesi'dir (1896) (Özkul Fındık, 2006, 113).

65 Taşlık nişlerinin görüldüğü Bayburt çeşmelerine ör.: Maden Ky. Çeş. (19. yy. sn. - 20. yy. bş), Paşaoğlu Çeş. (19. yy.) ve Yedigöze Ky. Çeşmesi (19. yy) verilebilir (Karademir, 2016, 335-338)

şehir merkezi çeşmelerinde taşlık nişi nadir olarak görülür. Ancak aynı ilin ilçelerinde taşlık nişi kullanılan çeşmelere daha çok rastlanır.⁶⁶

Çalışma kapsamında incelenen çeşmeler genel olarak sade cephelere sahiptir. Süsleme unsurlarına çok fazla yer verilmemiştir. Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi bunların dışındadır. Çeşmeler arasında süslemesi en yoğun olan örnektir.

Çeşmelerde geometrik, bitkisel ve yazı süsleme çeşidi bulunur. Bitkisel süsleme çeşidinde “ağaç” sık rastlanan bir motiftir. Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi ve Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi ağaç betimlemelerinin yer aldığı örneklerdir. Buralarda betimlenen ağaçlar 16 ve 17. yy.’larda çini ve minyatürlerde sıklıkla rastlanan ve mezar taşlarında görülen servi ağaçlarıdır.⁶⁷ Lale Dönemi ve sonrasında başkent İstanbul’da⁶⁸ daha sık karşımıza çıkan bu motif ile Anadolu’da bulunan çeşmelerde⁶⁹ de karşılaşılır.

Çeşmelerde kullanılan geometrik süslemeye ait motiflerinden biri içleri doldurulmuş daire biçimli rozetlerdir. Aşağı Çiftlik Köyü Çeşmesi I ve Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi’nde bu şekilde içleri geometrik desenle doldurulmuş daire biçimli rozetler bulunur. Safranbolu merkezde⁷⁰, Uşak’ta⁷¹, İstanbul’da⁷² daire biçimli rozetler bulunan çeşmeler yer alır.

66 Uşak’ta; Ulubey İlçesi İnay Köyü Karahallı Çeşmesi (muhtemelen 1756) (Acar, 2017, 146), Ulubey İlçesi Hasköy Köyü Daldırcı Çeşme (1872) (Acar, 2017, 142; Acar, 2018a, 640) Sivaslı İlçesi Azizler Köyü Gali Çeşmesi (muhtemelen 20. yy başı) (Acar, 2018b, 30), Sivaslı İlçesi Eldeniz Köyü Çeşme I (muhtemelen 20. yy başı) (Acar, 2018b, 32) taşlık nişi olan çeşmelerden bazılarıdır.

67 Atasoy & Çağman, 1974, P. 1, 6, 7, 9; Öney, 1976, 67.

68 İstanbul’da; Aynalıkavak III. Ahmet Çeşmesi (1704/5) (Aynur & Karateke, 1995, 92), Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (1708/9) (Aynur & Karateke, 1995, 110), Aksaray Hacı Süleyman Efendi Çeşmesi (1728/9) (Aynur & Karateke, 1995, 200) ve Galata Bereketzade Çeşmesi (1732) (Uysal, 1988, 42) servi ağacı motifinin bulunduğu çeşmelerden bazılarıdır.

69 Anadolu’da; Afyon Bolvadin Ağılönü Çeşmesi (1708/9) (Uysal, 1988); Çanakkale Ayvacık İlçesi Babakale Köyü Yalı Çeşmesi (Atak, 2014, 461), Uşak Ulubey İlçesi Hasköy Köyü Daldırcı Çeşme (1872) (Acar, 2017, 144; Acar, 2018a, 640), Uşak Sivaslı İlçesi Hacım Köyü Camii Çeşmesi (1878) (Acar, 2018a, 639; Acar, 2018b, 33), Uşak Sivaslı İlçesi Hacım Köyü Türbe Çeşmesi (1882/3) (Acar, 2018a, 639; Acar, 2018b, 34) ve Uşak Sivaslı İlçesi Yayalar Köyü Çeşmesi (1911) (Acar, 2018a, 640; Acar, 2018b, 43) servi ağacı motifinin bulunduğu çeşmelerden bazılarıdır.

70 Safranbolu merkezde daire biçimli rozet kabartması bulunan çeşmelere örnek olarak; Tuzcupınarı Çeşmesi (1813) ve Sare Hanım (Alabekir) Çeşmesi (1847/8) verilebilir.

71 Uşak’ta daire biçimli rozet kabartması bulunan çeşmeler; Sivaslı İlçesi Hacım Köyü Camii Çeşmesi (1878) (Acar, 2018b, 33), Sivaslı İlçesi Hacım Köyü Türbe Çeşmesi (1882/3)’dir. (Acar, 2018a, 639); Acar, 2018b, 34)

72 İstanbul’da daire biçimli rozet kabartması bulunan çeşmeler; Aynalıkavak III. Ahmet Çeşmesi (1704/5) (Aynur & Karateke, 1995, 92), Üsküdar Emetullah Gülnuş Valide Sultan (1709/10) Çeşmesi (Aynur & Karateke, 1995, 115), Topkapı Sarayı III. Ahmet Çeşmesi (1718/9) (Aynur & Karateke, 1995, 132).

Bu tip rozetler yalnızca çeşmelerde değil özellikle taş süslemenin olduğu hemen hemen bütün yüzeylerde karşımıza çıkar. Çeşitli dönemlerde yapılmış mihrap, minber, taç kapı, mezar taşı bu tip rozetlerin görebileceği yüzeylerdir. Rozet, Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde taş süsleme haricinde çini ve ahşapta da karşılaşılan bir süsleme elemanıdır.⁷³

Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi ve Konarı Köyü Camii Çeşmesi'nin aynalık bölümlerinde günümüzde oldukça tahrip olmuş ve izleri neredeyse görülmeyen muhtemelen bir vazodan çıkan çiçekler betimlenmiştir. Bu kompozisyon ile Safranbolu merkezde Hidayetzâde Çeşmesi (1803/4), Cilbırpınarı Çeşmesi (1889/90) ve Şükrü Efendi Çeşmesi'nde (1924/5) de karşılaşılr.

Çalışmada yer alan çeşmelerden en erken tarihli olan Aşağı Çiftlik Köyü Çeşmesi I'in de ait olduğu 18. yüzyılda süslemeyi oluşturan motiflerde çeşitlenme başlamıştır. Anadolu çeşmelerinde İstanbul çeşmelerine oranla daha az görülen lale, tabakta meyve, vazodan ya da sepetlerden çıkan çiçekler, kenger yaprakları çeşmelerde kullanılan yaygın süsleme motifleri olmuştur. Cephelerde çerçeve içine alınan kompozisyonlar kullanılmıştır. Vazodan çıkan çiçek betimlemeleri Lale Dönemi için oldukça karakteristiktir. Ancak bu kompozisyonun Osmanlı'da ortaya çıkışı 15. yüzyıla kadar iner.⁷⁴ Afyon Bolvadin Ağılönü Çeşmesi (1708/9)⁷⁵; Uşak Sivashlı İlçesi Hacım Köyü Camii Çeşmesi (1878)⁷⁶, Uşak Sivashlı İlçesi Hacım Köyü Türbe Çeşmesi (1882/3)⁷⁷, Uşak Sivashlı İlçesi Yayalar Köyü Çeşmesi (1911)⁷⁸; İzmir Çakaloğlu Hanı'nın kuzey cephesinde bulunan Gaffarzâde Çeşmesi (1805/6), İzmir Dönertaş Sebili (1814)⁷⁹; İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi (1732), Bereketzâde Çeşmesi (1732) ve Tophane Saliha Sultan Çeşmesi (1731)⁸⁰ cephelerinde bu kompozisyon ile karşılaşılr. Taş süsleme, çini, minyatür, tezhip, kalem işi⁸¹ ve küçük el sanatları yapıtlarında da yoğun olarak aynı kompozisyon görülür.

Safranbolu Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi'nde karşılaşılan cepheyi üç yönden çevreleyen kesintisiz kıvrım dallardan çıkan çiçek motifleri Safranbolu merkezde bulunan Tuzcupınarı Çeşmesi (1813) ile benzerlik gösterir. Ayrıca her iki çeşmede de teğet kemer içinde 3 bölümden oluşan bir kompozisyon vardır. Tuzcupınarı Çeşmesi'ndeki kompozisyonun merkezinde bir cami, bunun iki yanında teğet kemerler içinde resimli yazı ile oluşturulmuş ağzı kapaklı ibrikler bulunur.

73 Şaman Doğan & Yazar, 2013, 238.

74 Akar, 1969, 268; Uysal, 1988: 42.

75 Uysal, 1988, 39.

76 Acar, 2018b, 33.

77 Acar, 2018a, 639; Acar, 2018b, 35.

78 Acar, 2018a, 640; Acar, 2018 b, 43.

79 Kuyulu, 2002, 1196.

80 Kara Pilehvarian vd., 2000, 66.

81 Göktaş Kaya & Ş. Kaya, 2015.

Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi'nde ise büyük teğet kemer içinde bulunan kompozisyonda silme ile oluşturulan doğu teğet kemer içinde resim yazı ile oluşturulmuş ibrik motifi görülür. Her ne kadar tamamen tahrip olsa da batı yönde de simetrik biçimde aynı kompozisyon olmalıdır.

Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi ve Gündoğan Köyü Çeşmesi cephesi ibrik motifi ile karşılaşılan diğer örneklerdir. Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi'ndeki ibriğin resim yazıdan oluşmamış olması onu diğerlerinden ayırır. Bu yönüyle Safranbolu merkezde bulunan Paşa Pınarı (Emek) Çeşmesi (1794), Cilbırpınarı Çeşmesi (1889/90) ve Şükrü Efendi Çeşmesi (1924/5) ile benzerlik gösterir. Gündoğan Köyü Çeşmesi'ndeki maşallah yazısından oluşan resimli ibrik motifinin çeşmenin suyunun sürekli akması ve nazar değmemesi amacıyla yapıldığı düşünülebilir.⁸²

İbrik motifinin yer aldığı erken tarihli çeşme örneklerinden birisi 1722 tarihli III. Ahmed Çeşmesi'dir. 18. yüzyıla tarihlenen Edirne Buçuktepe mevkiinde şehir mezarlığı kapısı yanındaki çeşme⁸³, 1753-54 tarihli Samsun Bafra Ali Bey Çeşmesi⁸⁴, 1790 yılında Turşan Hacı Ali adına yaptırılan Afyon Büyük Olucak Çeşmesi⁸⁵ ve 1800 tarihli Manisa Taşçılar Mescidi Çeşmesi⁸⁶ ibrik motifinin farklı uygulamalarını örnekleyen çeşmelerdendir.

Karaman⁸⁷ ve Kayseri⁸⁸ çeşmelerinde ibrik motifine rastlanmazken Konya'daki Ilgın Hacı Ömer Ağa Çeşmesi (1888/9)⁸⁹ ve Ilgın Yukarı Çiğil Zelvepınarı Çeşmesi (1907/8)⁹⁰ ibrik motifinin yer aldığı 19. yüzyıl örnekleridir.

İbrik⁹¹ erken İslam döneminden itibaren süsleme ve el sanatları yapıtlarında betimlene gelir. Ortaçağ'da özellikle taht ve eğlence sahnelerinin vazgeçilmez elemanlarından olmuştur.⁹² El sanatları yapıtları ile kitap resmi dışında Osmanlı döneminin sonlarına doğru yoğun biçimde kalem işlerinde ve kısmen çeşmelerde karşılaşılr.

Bu çalışmada ele alınan 12 çeşmeden 9 tanesi (Akören Köyü Camii Önü (Hacı Halil Ağa) Çeşmesi, Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi, Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi, Bostanbükü Merkez Mahalle Çeşmesi, Bostanbükü Hamza Çeşmesi,

82 Uçar, 2018.

83 Ünver, 1962, 17.

84 Bayraktar, 2016, 335-328.

85 Karasu, 2006, 91.

86 Uçar, 2012, 98-99.

87 Denктаş, 2000a.

88 Yörükoğlu, 1987.

89 Mutlu, 2014, 81.

90 Mutlu, 2014, 156.

91 Altıer, 2019.

92 Göктаş Kaya, 2005.

Gündoğan Köyü Çeşmesi, Hacılarobası Köyü Çeşmesi, Konarı Köyü Camii Çeşmesi, Yazı Köyü Çeşmesi) günümüzde işlevini sürdürmekte; ancak 3 tanesi (Aşağı Çiftlik Köyü Çeşmesi, Aşağı Çiftlik Köyü Keşlik Çeşmesi, Konarı Köyü Çeşmesi) mimari olarak sağlam durumda olmalarına karşın kullanılmamaktadır.

Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi dışında 2015 yılı araştırmalarında tespit edilen bu çeşmeler ile ilgili tescil önerilerinde bulunulmuş ve günümüze kadar bunlardan Akören Köyü Camii Önü (Hacı Halil Ağa) Çeşmesi, Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi, Gündoğan Köyü Çeşmesi, Hacılarobası Köyü Çeşmesi, Konarı Köyü Camii Çeşmesi tescillenmiştir.⁹³ Tescil çalışmalarının yürütüldüğü zaman içinde Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi'nin cephesi mermer kaplandığı için özgünlüğünü kaybetmiş ve bu nedenle tescillenmemiştir. Konarı Köyü Meydan Çeşmesi ve Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi'nin tescile uygun olmadığına karar verilmiş, Aşağı Çiftlik Köyü'nde bulunan iki çeşme, çeşmelerin bulunduğu bölgelerde kadastral sorunlar olduğu için tescillenememiştir. Akören Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi ve Yazı Köyü Çeşmesi'nin tescil durumları ile ilgili olarak dosyalarında bilgi rastlanmamıştır.⁹⁴ Sonradan belirlenen Akören Köyü Kasımlar Mahallesi Çeşmesi için tescil önerisinde bulunulmuştur.

Bu çalışmada; daha önce araştırılmayan ve yayına konu olmayan Safranbolu köy çeşmeleri ele alınmış, yürütülen bilimsel proje kapsamında Karabük su mimarisine yönelik araştırmanın⁹⁵ Safranbolu ilçesi köylerinden seçilen 12 örneğe yer verilmiştir. Yukarıda ayrıntılı olarak değerlendirildiği gibi Safranbolu köy çeşmeleri malzeme, plan ve cephe biçimlenişi açısından Anadolu'daki diğer çeşme örnekleri ile benzerlikler göstermektedir. Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde taşra imkanı ve kültürüyle biçimlenmiş olan çeşmeler yerel mimarlık örneği olmaları açısından önemlidir. Çeşmelerin mimari ve süsleme özellikleri ile tanıtılıp Türkiye örnekleriyle kapsamlı biçimde değerlendirilmesi, fotoğraflama ve rölyöve çıkartma yöntemleri ile belgeleme çalışmalarının yapılmış olması ve tescil edilmelerinin sağlanması yaygın etki ve gelecek kuşaklara aktarım açısından oldukça değerlidir.

93 Akören Köyü Camii Önü (Hacı Halil Ağa) Çeşmesi 29.05.2018 /4437, Bostanbükü Köyü Merkez Mahalle Çeşmesi 27.08.2017/4088, Gündoğan Köyü Çeşmesi 19.04.2018/4347, Hacılarobası Köyü Çeşmesi 31.05.2017/3664 ve Konarı Köyü Camii Çeşmesi 22.01.2018/4128 tarih ve sayılı kararlar ile tescillenmiştir (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşiv kayıtları, 07.10 2019).

94 07. 10. 2019 tarihinde Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşiv kayıtlarından edinilen bilgilerdir.

95 Yürütülen proje kapsamında Karabük su mimarisine yönelik olarak yapılan yayınlar; Göktaş Kaya, 2012; Göktaş Kaya, 2014.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2013). Kemeraltı Çarşısı'ndaki Duvar Çeşmelerinin Bezeme Öğeleri Açısından İrdelenmesi, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 1-18.
- Acar, T. (2017). Ulubey'deki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri, *Vakıflar Dergisi*, 47, 133-168.
- Acar, T. (2018a). Uşak Çeşmeleri, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 607-640.
- Acar, T. (2018b). Uşak/Sivaslı Çeşmeleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 6, 27-54.
- Acar, T. (2018c). Uşak Merkez Köylerinde Yer Alan Çeşmelerin Tipolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. *STD*, XXVII/I, Nisan, 163-179.
- Akar, A. (1969). Tezyini San'atlarımızda Vazo Motifleri, *Vakıflar Dergisi*, 8, 267-272.
- Altier, S. (2019). Osmanlı Sanatı'nda İbrik Tasvirleri ve İkonografisi, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 17 (26), 149-202.
- Altun, A. (2011). *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*. İstanbul: Mardin Valiliği.
- Arslan, Ç. (2006). Çeltikçi Beldesi'nde Osmanlı Dönemine Ait Bir Çeşme, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 6, 5-10.
- Aslanapa, O. (1991). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi: Başlangıcı ve Gelişmesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Atak, E. (2014). *Anadolu'da Lale Devri Mimarisi (İstanbul Dışı Örnekler Üzerine Bir Araştırma)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi I. Cilt), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Atasoy, N. & F. Çağman (1974). *Turkish Miniature Painting*. İstanbul: Publications of the R.C.D. Cultural Institute.
- Aynur H. & H.T. Karateke (1995). *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Aytöre, A. (1962). Türkler'de Su Mimarisi, *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler*, 45-69, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ayverdi, E. H. (1953). Rumeli Hisarı ve İstanbul'da İlk Osmanlı Kitabesi, *Fatih ve İstanbul*, 1 (1), 63-68.

- Bayraktar, M. S. (2016). *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çerkez, M. (2018). Uzunköprü Çeşmeleri, *Turkish Studies*, 13 (26), 405-442.
- Denktaş, M. (2000a). *Karaman Çeşmeleri*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları.
- Denktaş, M. (2000b). *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları.
- Denktaş, M. (2002). Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler, *Türkler Ansiklopedisi*, (C. 7, 872-877), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Eyice, S. (1993). Çeşme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 8, 277-287), Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Göktaş Kaya, L. (2005). Taht ve Eğlence Sahneli Anadolu Şamdanları, *Sanat Tarihi Dergisi*, 14 (1), 8-42.
- Göktaş Kaya, L. (2012). Osmanlı Hamam Mimarisine Karabük Eskipazar'dan Yeni Örnekler I. *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, 471-484, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Göktaş Kaya, L. (2014). Osmanlı Hamam Mimarisine Karabük Eskipazar'dan Yeni Örnekler II. *Turkish Studies. International Periodical For The Languages Literature And History of Turkish Or Turkic*, 9, 10, 577-596.
- Göktaş Kaya, L. & Ş. Kaya (2015). Safranbolu Yörük Köyü'nde Şirahanesi, Hamamı ve Kalem İşleriyle Bir Konut. 8. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi: Kültürel Miras/The 8th International Congress on Turkish Culture: Cultural Heritage, Bildiriler Kitabı*, II, 967-990, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kara Pilehvarian, N. (2002). Osmanlı Çeşme Mimarisi, *Türkler Ansiklopedisi*, (C. 12, 247-251), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kara Pilehvarian, N., Urfalıoğlu N. & L. Yazıcıoğlu (2000). *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Karademir, M. (2016). Tarihi Bayburt Çeşmelerinden Örnekler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19 (1), 327-347.
- Karademir, M. (2019). Edirne Çeşmeleri, Konya: Palet Yayınları.
- Karasu, G. (2006). *Afyon Çeşmeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Karpuz, E. (2011). Çeşme. *Konya Ansiklopedisi*, (C. 2, 330-332), Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Karpuz, H. & N. Dülgerler (2006). Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri, Beyhan Karamağaralı'ya Armağan*, 317-331.
- Kaşıkehan, Ö. (2005). *Tokat İli ve Niksar İlçesi Çeşme ile Şadırvanları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuyulu, İ. (2002). İzmir'de Osmanlı Dönemi Yapıları. *13. Türk Tarih Kongresi*, 3, 2. Kısım, 1187-1203, Ankara:TTK Yayınları.
- Mutlu, M. (2014). *Konya'da Su Mimarisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi I. Cilt), Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Ödekan, A. (1992). Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme, *Semavi Eyice Armağanı, İstanbul Yazıları*, 281-286.
- Öney, G. (1976). *Türk Çini Sanatı*. İstanbul: Binbirdirek Matbaacılık San. Yayınları.
- Önge, Y. (1981). Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler, *S.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 115-121.
- Önge, Y. (1991). Fıskiyeli Türk Çeşmeleri, *Vakıflar Dergisi*, 22, 99-116.
- Önge, Y. (1997). *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, A. (2001). İzzet Mehmed Paşa, Safranbolulu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 23, 560-561), Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özkan, H. (2018). Kitabeli Erzurum Çeşmeleri, *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi*, 45, 345-370.
- Özkul Fındık, N. (2006). Hekimhan Çeşmeleri, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 9, 99-117.
- Şaman Doğan N. & T. Yazar (2013). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimari Süslemesinde Küre, Küre ve Koni Kesiti/Kabara, Rozet, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz, 19, 221-244.
- Tali, Ş. (2014). Kayseri/Akçakaya Köyü'nde Bulunan Çeşmeler ve Beyaz Mermer Kitabeli Mezar Taşları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (34), 541-556.

- Tansuğ, S. (1965). 18. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı, *Vakıflar Dergisi*, 6, 93-101.
- Tay, L. (2018). Mersin Erdemli Çeşmeleri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/2, 675-701.
- Uçar, A. (2018). İnanç ve Estetiğin Bütünleşmesi: İzmir Yapılarında “Maşallah” Yazılı Nazarlıklar, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.17/2, 223-238.
- Uçar, H. (2012). Sandıklı Çeşmeleri. *Sandıklı Araştırmaları Sempozyum Bildiriler Kitabı*, 257-278, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Uçar, H. (2012). *Sipil'den Manisa'ya Ab-ı Hayat, Manisa Çeşmeleri*. Manisa: Manisa Belediyesi Yayınları.
- Ünver, S. (1962). Edirne'de Mimarî Eserlerimizdeki Tabii Çiçek Süslemeleri Hakkında, *Vakıflar Dergisi*, 5, 15-25.
- Uysal, A. O. (1988). Bolvadin'de Bir Lale Devri Eseri: Ağılönü Çeşmesi. *DTCF Dergisi*, 32 (1-2), 33-52.
- Yavuzylmaz, A. (2013). Gebze Çeşmeleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/25, 577- 593.
- Yörükoğlu, Ö. (1987). *Kayseri Çeşmeleri*. Kayseri.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Dergisi

ISSN 1300-5707

Cilt: XXIX, Sayı: 1 Nisan 2020

Ege University, Faculty of Letters

Journal of Art History

e-ISSN 2636-8064

Volume: XXIX, Issue: 1 April 2020

İnternet Sayfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
Analytics
ESCI
Emerging Sources Citation Index

ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD